

II. FEJEZET.

1.

A céhek eredete és kialakulása Magyarországon.

A céhek a kézműipar és a kézművesek védelmére alakult testületek voltak. A céhek tehát ősei voltak az ipartestületeknek, amelyek lényegükben ma sem egyebek, mint a különböző céhek (szakosztályok) egyesítéséből alkotott olyan szervek, amelyek — mint annakidején céhek — megvédjék a kisipar és a kisiparosok érdekeit. Ezenfelül a céh valamennyire közös intézménye volt a mesternek és a munkásnak.

A legrégebbi nyomai vannak a revannai halászok céhének a 943. évben.¹⁾ Quedlingburgban a posztósok, szücsök és szabók 1134-ben már céhben éltek, a magdeburgi suszterek 1157, a londoni takácsok, az oxfordiak, yorkiak, vinchesteriek, lincolnialak stb. 1233-ban. A párisi mészárosoknak egy 1282-ből származó okiratában ez áll: „ez a céh a legrégebbi idő óta fennáll” (a tempore a quo non exstat memoria”).

A céhek nálunk, Magyarországon az olasz és német céhek mintájára alakultak, de a mi jogviszonyainkhoz alkalmazkodva, évszázadok alatt a külföldiektől eltérő egészen magyaros jelleget öltöttek. Külföldön inkább honvédelmi célokat szolgáltak a céhek, nálunk pedig mindjárt a keletkezésük pillanatában az iparos- és mesterségvédelmi jellegük domborodott ki s csak másodsorban voltak város, illetve honvédő testületek. A magyar céhek csak akkor vonultak fel a várak védelmére, ha arra kimondott szükség volt. A magyar céhek inkább a vallásos és emberbaráti célok szolgálatában fejtettek ki buzgó ténykedést. Ebből egyes történetírók arra következtetnek, hogy a magyar

¹⁾ Urkunde von Jahr 943 in tantuzzi monumentis, Revann. IV. 174.

céhek eredetüket az erdélyi és szepesi szászok között fentállott vallásos és emberbaráti társulatoktól vették és azokból alakultak át iparos céhekké. (A kolozsvári mészárosok pl. 1422-ben nyíltan hirdették, hogy a „szent Mihály főangyal tiszteletére épült szentegyházbeli isteni tisztelet emelése és nagyobb díszre végeztetett alakult fraternitasból iparos testületté válnak.”²⁾)

De ha szükség volt rá, bizony felkötötték a kardot, megfogták a puskát a magyar céhek is és védelmezték életük árán is, az utolsó csepp vérükig azt a várost, ahol családjuk élt és házuk, vagyonuk volt.

A magyar céhek a XIV. század elejétől a XIX. század elejéig több fejlődési fokozaton mentek keresztül. Az eddig ismeretes legrégebbi céhlevél 1307-ből való.³⁾ A céhlevelek, illetve céhszabályok királyi megerősítése először Nagy Lajos alatt történt (1376.), de az nem volt országos jellegű, csak Mária Terézia vitte keresztül a céhszabályok általános rendezését azzal, hogy valamennyi céhlevelet kancelláriájával átdolgoztatta, újakat adott ki és mindannyit királyi megerősítéssel látta el. Mária Teréziáig céhlevelet adhatott a nádor, a püspök, a városi tanács, sőt kisebb mezővárosokban a földesúr is.

2.

A céhek szervezete.

A céhmester, atyamester, mívlátó mester.

A céhek élén a céhmesterek állottak, a legtöbb céhnél egy, néha azonban két, sőt négy mester is volt. Mátyás király céhlevelei egy céhmesterről (dekánról) szólnak, az erdélyi céheket már két céhmester, a kassai céheket pedig négy mester igazgatta a XIV., XV. és XVI. században.

A céhmestereket a céh tagjai, a felavatott mesterek választották. A választás az u. n. céh-napján folyt le. A céh napja a különböző céheknél más-más napra esett, hol újévre, hol husvét második napjára, Szent György napra stb. vagy karácsony második napjára. A megválasztott céhmester esküvel fogadta meg, hogy teljesíteni fogja kötelességeit: gondot visel a céh ügyeire, vagyonára, védelmezi a céh tagjainak érdekeit, megőrzi a céh-ládában őrzött iratokat és pénztárt és elnököl a gyűléseken és lakomákon. A céhmester képviselte kifelé a céhet, de erkölcsi felelősséggel is tartozott a hatóságokkal s a vásárlóközönséggel szemben a mesterek munkáiért. Különös kötelessége volt a céhmesternek évente legalább négyszer saját házához gyűlésre összehívni a céh tagjait, ahol a céh ügyeit letár-

²⁾ Jakab Elek: Kolozsvár története.

³⁾ Szádeczky Lajos dr.: Iparfejlődés és a céhek története. I. 29.

gyalták, a felmerült panaszokat meghallgatták és általában az összes dolgokat elintézték. A gyűlések után nagy lakoma következett, amit hosszú ideig a céh pénztárából fedeztek, de Mária Terézia óta a mesterek maguk adtak össze a lakomára egy-egy forintot. Kötelessége volt a céhmesternek havonta, sok helyen hetenkint „kettőt vagy hármat a vének közül magához venni”, a mesterek műhelyeit bejárni, munkájukat megvizsgálni és a rosszul dolgozókat megbüntetni. A munkavizsgálatra különösen a vásárok előtt fordítottak nagy gondot, mert mindenki ügyelt arra, nehogy valami rosszul elkészített munkával szegyen érje a céhet. Később az ilyen munka-szemlét az u. n. mívlátó-mesterek végezték, akik rendszeren ketten voltak. A céhmester volt a mesterek között felmerült peres ügyek elsőfokú bírója is és ítelt nemcsak a mesterek egymás közötti, hanem a vevők és mesterek közötti perekben is. A céhmester ítéletét meg lehet felelbezní, de ha a második fórum helybenhagyta az elsőfokú ítéletet, sok helyen a felelbező köteles volt külön bírságot fizetni a céhmesternek. A céhmesterek bírsázkodási joga bizonyos összegre (4—12 frt.) volt korlátozva, tehát körülbelül a mai bagatell bíróság mértékével volt egyforma. A nagyobb, az u. n. „cégérés-vétkek” a város bírójának, vagy más illetékes hatóságnak az ügykörébe tartoztak és az ilyenek elkövetőjét rendszerint kizárták a céhből.

A céhmester kötelessége volt felügyelni és megakadályozni, hogy kontárok, vagy himpellérek dolgozhassanak a céh területén. A céhmester előtt szegődötték a mesterek az inasokat. Ő őrizte a céhládát, abban a céhlevelet, a mesterek és legények okmányait, a céh pénzét és a jegyzőkönyveket. A széles és fontos hatáskör megkívánta és az kötelező is volt, hogy céhmester csak nős ember lehetett.

A szigorúan vett hivatalos kötelességeken kívül a céhlakomák rendezése is az ő kötelessége volt.

A céhmesteren kívül más tisztviselői voltak még a céheknek: az atyamester, két bejáró mester, két mívlátó mester, szolgáló, vagy ifjú mester, kaicsos mester és a legények dékánja, vagy öreg legény.

Az atyamester volt a legények társaságának elnöke, őrizte és kezelte a legények ládáját és pénzét (pörsölyét), de a láda kulcsa a dékánnál állott. Hozzá szállottak a vándorló legények és ő keresett számukra munkahelyet. (Sok helyen a munkakeresés a két bejáró mester feladata volt. Ők járták be munkát szerezni a mestereket.)

A mívlátó, vagy látómesterek a céhmesterrel 1—4 heti időközökben végigjárták a mesterek műhelyeit, boltjait és megvizsgálták a készítményeiket. Ennek az volt a célja, hogy megakadályozzák, nehogy valamelyik mester rossz munkával kárt okozzon a vevőnek és szegyent hozzon a céhre. Megvizsgálták a vásárra vitt árut, felügyeltek a vásárjog gyakorlására és az árusítás rendjére.

A szolgáló, vagy ifjú mester a céh legfiatalabb, vagy legutóbb felvételt tagja volt és különféle szolgálatokat kellett tennie, sokszor a céhmester házában is. (Közozsvarott az ötvösök céhszabályzata a szolgáló, ifjú mesterek kötelességévé tette pl. a sírásást a céh halottai számára.)

A kulcsos mester volt az ifjú mesterek előljárója, nála állott a céhláda második kulcsa. (Az első a céhmesternél volt.)

A dékán, vagy öreglegény a legényeknek maguk által választott vezetője volt, aki a legények és inasok ügyes-bajos dolgait látta el és ha kellett, büntető joga is volt felettük.

3.

A céhek belső élete. Az inas és a legény.

A céhek belső élete igen érdekes volt.

Az inast 10—12 éves korában fogadták fel. 3—4, néhol 6—7—8 évi tanulásra, de az utolsó évet 40—50 értért megválthatta. Mielőtt a céhmester előtt beszegődtették volna, 2—3 heti próbaidőt kellett kitöltenie a mesternél, azután történt a szegődtetés az inas „atyafiaival, avagy egyéb tisztességes emberekkel, akik megtudják mondani, hogy mi csoda nemzet és hogy igaz ágyból való-e?” Az inas a beszegődtetése alkalmával felvételi díjat fizetett a céhládába és áldomással tartozott „egy pint borral, és egy pecsenyével”. A szerződés nagy külsőségekkel járt, a szegedi csiszárok pl. az összes mesterek előtt szegődtettek. Amikor a felvételi díjat az inas lefizette, a nyitott céhláda elé kellett állania és a céhmester beszédet intézett hozzá, lelkére kötötte a szófogadást, a lelkiismeretességet és kötelességtudást, majd felhívta előtte az inasok reguláit.

Ezek a regulák általában így szóltak:

„Az Inas az ő Gazdájának és Asszonyának parantsolatának minden jóban engedelmeskedvén, hűséges lenni köteles, Ugy mint: egy szavára féltelni, Gyertyát gyújtani, annakutánna meemosakodván, imádkozni, Gazdájának és Asszonyának csizmáját és kapczáját tisztítva előadni, Házat és Míholyt tisztán kiséperni, a Vízre serényen elmenni s jószágnak enni és inni adni s azoknak gondját viselni tartozik.” Mindezeket, ha „mordulás nélkül” elvégezte, mestere engedelmeivel templomba elmehet. Nemcsak a mester, hanem a legények csizmáját is köteles kitiszítani és nekik is engedelmeskedni. A szerszámokra is ő ügyel fel, s ha elveszett valami, neki kellett megtérítenie. „A láznál igaz kezűnek kell lenni.” Ebédre ne menjen piszkos köténnyel és kézzel. Az utcán süvegét levéve minden becsületes embert illedelmesen köszöntsön, különösképpen a mestereket és le-

gényeket. „A szót széjjelhordani, vagy visszafelelgetni nem léssen szabad.” Legényre, vagy inastársára „meg saiditván”, hogy az illetlen dolgot cselekszik, vagy valamit elad, azonnal jelentse mesterének, mert különben neki is része lesz a büntetésben. Ha a gazdája céh-gyűlésre, vagy mulatságra megy, lámpással kísérrje, és várja meg. Járjon templomba, de ott ne botránkoztasson meg senkit, hogy „az betsületes Céhez által meg ne kisebétődjön”. Az inasok ne gúnyolják egymást, ne veszekedjenek, ne kártyázzanak. Ha az inas nem viseli jól magát, „keményen meg fog korbácsoltatni.” Az elszökött inast, ha nem megy vissza gazdájához, vessék ki a céhből s „Inas-Társai hármat-hármat üssenek rajta, bocsássák békével.” Az ilyet mester nem veheti fel. Ferenc király által kiadott céhlevelek kimondják, hogy az elszökött inas minden ellopott napért egy hetet tovább köteles szolgálni. Semmiesetre sem szabad megszöknie, hanem menjen panaszával a céhmesterhez, vagy a komisszáriushoz és ezek vizsgálják meg az ügyét s ha ügy találják, másik mesterhez rendelik, mely esetben a tanítási díinak hátralevő részét volt mestere köteles visszaadni.

A mester, valamint a legények kötelesek voltak az inasokkal emberségesen bánni, nemcsak a mesterségre, hanem egyéb minden tudnivalókra is kioktatni. A céh maga is gondolt az inasokra. A szegény, árva fiuknak a céhmester viselte gondját, hogy „rongyosan ne járjon s csúfjára ne legyen a céhnek”. Ha a mester elhalt, a céh döntött hogy az inas az özvegnél maradjon-e, vagy más mesternél tanuljon. Az özvegynél csak akkor maradhatott, ha ügyes legény volt a műhelyben, de ilyen esetben is felszabadulása előtt 14 nappal, 4 héttel, vagy negyed évvel a céhmesterhez, vagy más mesterhez kellett menni.

Amikor az ifjú becsületesen kitöltötte az „apród”-éveket, a mestere megkérte a céhet, hogy szabadítsa fel. A felavatandó keresztanyját és keresztapát választott magának, akik a legénnyé avatásnál mellette állottak. A felszabadításnak is volt taksája, aminek ellenében a „tanuló Mesterségéről Czéh-pecsettye alatt való tanuló-Levelet” adott a céh, mely „a Mesterség szorgalmatos tanúságáról és tisztességes felszabadulásáról” tett bizonyosságot. A taksá különböző: 50 pénz, 3—4 firt., 1 taliér, stb. A mester fia ennek a felét fizette, mint ahogy a szegődtetésnél is féltaksát fizetett. Felszabaduláskor a mester szabadulóruhát csináltatott az inasnak, néha más ajándékot is adott. attól függően, hogy milyen megállapodást kötöttek a szegődtetéskor. A szabadítás is nyitott ládánál történt. A céhmester ismét beszédet intézett a szabadulóhoz, újból figyelmeztette a kötelességteljesítésre, munkaszeretetre, a céh iránti hűségre, felolvasta a céh artikulussait s azok megtartására intette, majd átadta neki a tanuló-levelet és az Isten áldását kérte rá. A felsza-

Éradulásról jegyzőkönyvet készítettek. Amikor a szabadulás aktusa befejeződött, néhány pohár borral áldomást ittak. A fiatal legény rendszerint már másnap vándorútra indult.¹⁾

A felszabadult legények a céh kebelén belül külön társulatot alakítottak és nekik külön szabályaik is voltak már a XVI. századtól, amelyek pontosan meghatározták jogukat és kötelességeiket. (A kolozsvári szabólegények és inasok szabályzata 1502-ben készült, az ötvöslegényeké és inasoké 1532-ben.)

A felszabadult legény továbbképzéséről úgy gondoskodott a céhrendszer, hogy kötelezővé tette a vándorlást. Legalább három évig kellett minden mesterlegénynek vándorolni, az ország, sőt a külföld különböző városaiban dolgozni, tapasztalatokat gyűjteni, csak az után volt mesterré avatható. A vándorlás alól csak súlyos betegség menthette meg a legényt, vagy ha mester fia volt, a szüleinek betegsége.

Szegeden szabad királyi város lévén, állandóan tömegesen fordultak meg a „szarándok” legények. Az elhelyezkedést, munkakeresést illetőleg céhenkint más volt a szokás. Volt olyan céh, amely nem engedte meg a legénynek, hogy mesternél keressen szállást, máshová kellett mennie, aztán odahívatta a szakmabeli legényeket és azokkal kereseteltetett magának alkalmazást. A másik céhnél viszont az volt a rend, hogy a vándor útján ideérkezett legénynek az „öreglegény” szerzett műhelyt.

Későbbben, Mária Terézia céh levelei úgy szabályozták ezt a kérdést, hogy a vándorló legény mindig a céhmesternél volt köteles jelentkezni, amint egy városba megérkezett. Az 1800-as években pedig minden céhnek volt szállója, „herberg”-je, ahol a vándorló mesterlegények megszálltak és ahová a mesterek, akiknek legényre volt szükségük, reggel elmentek és ott fogadták fel, sokszor hosszas válogatás után, a legényeket. A „herberg” vagy magánháznál, vagy szállodában egy szobából állott, benne egymásfölé helyezett két ágygal. Volt olyan céh is, amely az atyamesternél tartott egy ágyat a vándorok részére. Ezt az ágyat minden atyamester-választáskor továbbvitték a legények ládájával együtt. A legények a szállásért fizetni tartoztak.

Ha a vándorló legény elszegődött, új helyén köteles volt legalább két „látóhetet” szolgálni s aztán, ha akarta, más mesterhez szegődhetett, de onnan már csak két heti felmondással távozhatott el. Ha munkát talált, köteles volt a legények első gyülekezetében, „a legények számában könyvben magát beírtni, letévén a legények ládájában 11 krt.”²⁾ Ezt felvételi pénznek nevezték.

¹⁾ Pozsár J.: Csongrád megyei céhek története.

²⁾ Mária Terézia rendelete.

A legények szabályzata szerint a beteg legény felett 2—2 társa felváltva örködött s ha meghalt, a temetésen megjelentek a legények és a mesterek is.

A céhek a tisztességes magaviseletre és az erkölcsös életre nagy gondot fordítottak. „A veszekedéseket, kiáltozásokat és vörösöngéseket okozó legények” s akik a mesterek iránt kellő tisztelettel, megbecsüléssel nem viseltettek, 20—40 kr.-ra, nagyobb hibákért 2 frt.-ra büntették, a cégéres vétkekért, mint gyilkosság, paráznság, tolvajlás, stb. miatt az illetékes bíróságnak adták át.

„Dologtévő” napon tilos volt az utcán sétálni, vagy más műhelybe azért ellátogatni, hogy az ott dolgozó legényeket kocsnába invitálja. Az invitálót 1 frt.-ra, a meghívottat, ha elment, 24 kr.-ra büntették. Este körán, (télien 9, nyáron 10 órakor) otthon kellett a legénynek lennie, a későbbben hazatérőket először 15, másodsor 30 kr.-ra és így tovább büntették: a büntetéspénzek a legényládának vagyonát gyarapították. A szabályok szigorúan tiltották a „tisztátalan, avagy rossz személyekkel való társalkodást” és a házón kívül való hálást.

4.

Munkaidő és hetibér.

A legények munkaideje legtöbb helyen reggel 3 órától este 8-ig tartott. De a legénnyel együtt kezdte és végezte a munkát a mester is, aki a céhrendszer szelleme szerint mindenben példát mutatott a fiataloknak. Ezen a megerősítő munkaidőn Mária Terézia enyhített, aki elrendelte, hogy „a mesterlegények egész esztendőn által, nem várván azt, hogy mestere felköltse, világot gyűjtson, vagy tüzet élesszen, az munkához reggel öt órakor kezdjen és azt ebéd után is nem előbb, hanem estvéli nyolc órakor félben hagyni köteleztették.” (1772.) A királyi rendelet tehát az eddig szokásos 17 órai munkaidőt 15 órára redukálta.

Pihenőnap csak a vasárnap volt és a más, törvényes ünnepnap. A legények fizetése nagyon szerény volt, amit a mestereknek önként javítani nem volt szabad. A fizetést egy hétre, vagy esztendőre állapították meg. Hogy milyenek voltak a fizetések, arról a következő adatokból alkothatunk magunknak képet:

A szegedi csizmadia céhben a legények heti javadalmazása maximálva volt. Egy csizmadia legény heti bére nem lehetett több, mint 32 pénz. De meg volt engedve, hogy ha a napi munkát elvégezte, magának dolgozhatott. Azonban ebben is bizonyos korlátot állítottak fel számukra, mondván: „hatodik fán felül” nem dolgozhat, mert 2 frt.

kántetést fizet, sőt ha valamelyik mester elnézte a tilalom megszegését, ő is ugyanennyit volt köteles fizetni. Ha a legény egy évnél tovább maradt valamelyik műhelyben, egy év után egy kordován is szattván és két pár talp volt a jutalma. Ha a legény este, munkaidő után foltozott (a gazdája hozzávalójával), a munka árának egy harmadát kapta, de a nappal végzett foltozásért semmit sem kapott. (1809.)

A szíjgyártó legény felszabadulása utáni első félévben — amit a tanítómesterénél kellett töltenie, — hetenként 5 pénzt és az „italpénz” felét kapta, ha egyedül volt a legény a műhelyben, de ha ketten voltak, az „italpénz” egyharmadát kapta. A félév letelte után 16 pénz és a teljes „italpénz” a bér, ha egyedül van. (Italpénznek nevezték egy arasznál kisebb darab elkészítéséért a legénynek járó munkabért.) Egy kántorra (negyedévre) szegődött legénynek 2 frt. volt a bére, azonkívül egy „ágyra való bőr” és az italpénz. (1702.)

A nyerges legény hetenkint 18 pénzt kapott, italpénzt csak akkor, ha a saját enyvével enyvezett. Kántorra 2 frt. és egy nyereg volt a munkabér. (1702.)

A császár legény heti bére 20 pénz volt, de minden ötödik héten a saját vasából és a mester szerszámjával egy szablyát csinálhatott magának. (1702-ben, amikor a fenti béreket fizették, egy kardnak 4 frt. és 12 pénz volt az ára.)

A kovácslegények heti bére 18 pénz volt, ezenfelül borralalót is kaptak, még pedig a legényé volt, amit a fejsze élének forrasztásáért, cséplőre (tséplő) ó-karikák felrakásáért, sarlók tágitásáért, vagy szűkítéséért, három patkószeg veréséért, ló érvágásáért és szája tisztításáért, egy régi láncszem forrasztásáért adtak a megrendelőik. (1724—33.)

A bogárnálegény egy hétre 12 garast és minden elkészített kerék után 6 krajcárt kapott. „Ha egy kereket összeve állít, jutalmaztasson három kraitzárral, egy eke kerékért pedig hat németh sillingel.” Borralaló volt, ha „köszörűt és kereket ékelni, fejsze nyelet tsinálni, kocsit hirtelen reparálni, kerékagyat óh kerékben tenni, óh saroglyába két lábot készíteni . . . ami fát ezekhez a paraszt maga hoz, egy darab a legényé, ha többet hozna, az a mesteré legyen.” (1724.)

A szabó és szűrszabó mesterek az első legénynek heti 30 krt., az egy évet még be nem töltött „tanítvány legénynek” 15 krt. fizettek. (1786.)

A céhek megszabták a mestereknek, hogy a legényeikkel szemben tisztelettel legyenek és a heti béreket pontosan fizessék meg. Viszont, ha a segéd kontárhoz szegődött el, elvesztette az ott eltöltött időt és ha nem engedelmeskedett a céh utasításainak, a városból is kikísértették. A céh szabályozta a mestereknek a segédek számát is. Némely céh csak két segédet, másik egyet engedett tartani, de a szabály az összes mesterekre kivétel nélkül vonatkozott.

A felmondási idő 8 naptól 4 hétig volt meghatározva, de sürgős munka, országos vásár alkalmával és hét közepén nem mehetett el a legény. A távozó segédnek a munkaadó elbocsátó levelet állított ki, aminek alapján a céhmester kiadta az okmányait és egy tanúságlevelet, amelyben a legény jó magaviseletéről és megbízhatóságáról tett tanúságot a céh.

A legény, miután eltöltötte vándorló éveit és mester-ségét teljesen kitanulta, kérhette mesterré avatását és felvételét a céhbe. A mesterré avatás a következőképpen történt:

A legény megjelent a céhmesternél, bemutatta keresztlevelet, tanulólévelet, vándorlókönyvét, erkölcsi bizonyítványát, igazolta, hogy a város magisztrátusától megszerezte a polgárjogot és „könyörgött”, hogy engedjék meg mester-munkájának, a remeknek elkészítését.

A céh szigorúan átvizsgálta az okmányokat, különösen a vándorlókönyv bejegyzéseit, mert a vándorlástól csak kivételes esetben engedtek el, egyébként napra megkövetelték a meghatározott vándorlási idő letöltését. Kivétel volt a betegség, vagy ha mester fia volt az illető. A szegedi kötélverő céh szabályai szerint pl. a mester fia három év helyett csak kettőt volt köteles vándorolni, a lakatos, órás és puskaműves mester fia négy helyett hármat, a csizmadia fia másfelet.⁶⁾

5.

Mesterré avatás és a remek.

Ha minden írás és okmány rendben volt és a legény az ú. n. mesterévet is leszolgálta, vagy megváltotta (pénzzel, özvegy mesternének, vagy mester leányának feleségül vételével), a céhmester összehívta az avató gyűlést. A gyűlésen a felavatandó előtt felolvasták a céh szabályokat, lefizették vele a szokásos 1 tallért, később 1 frt.-ot és kiadták neki a remeket. Rendesen olyan feladatot kaptak, amely elkészítve könnyen értékesíthető volt, de amellet a mester-ségben való legteljesebb jártasságot követelt meg. Ha a legénynek nem volt pénze a szükséges anyag megvásárlásához, ebben az esetben a céh gondoskodott anyagról és a felavatott eladás után térítette vissza annak árát.

A remek elkészítésének helyét a céhmester jelölte ki. A munka egész ideje alatt két mester gyakorolt felügyeletet a legény felett, aki köteles volt az ellenőrzőit étellel, itallal tehetsége szerint ellátni, míg munkájával elkészült.

Amikor a remek elkészült, a céh mesterei és több meg-

⁶⁾ Pozsár: A csongrádmegyei céhek története.

hívott más szakmabeli mester megszemlélte, megvizsgálta azt. Apró hibák lehettek rajta, mert akkor — bírság ellenében, — felvették a remeklőt, (a bírság 4 frt., sok esetben 10—15 frt. volt.). Nagy hiba esetén nem róttak ki bírságot, hanem útasították a legényt, hogy tanuljon tovább és új remeket készítsen. A mester-remek elfogadása után a legény mester lett, tagja a céhnek.

A felavatásért járó taksa bizony elég magas volt és mesterségenként volt megállapítva. A szegedi mészárosoknál 1719-ben 100 frt., bognároknál, kovácsoknál 1724-ben 65 frt., 1741-ben 50 frt., szijgyártóknál, nyergeseknél, csiszároknál 1702-ben 16 frt. Később Mária Terézia 15, Ferenc császár 25 frt.-ban állapította meg a legmagasabb taksát. De ezt nem igen tartották be, hanem különböző címeiken pótdíjakat szedtek, pl. a szürszabók 2 frt. 30 kr.-t beíratásra, 15 frt.-ot zászlóra, 5 frt.-ot szövétnekre, 10 frt.-ot privilégium szerzés pótlására, úgy hogy 1834-ben 82 frt. 3 kr.-ra ment fel a 25 frt.-ban megállapított illetmény. A tímárok ugyanekkor 79 frt.-ot szedtek a remeklőtől.

A taksán kívül kötelessége volt a felavatott mesternek a céhbe való beköszöntés; a köszöntőpohár és a mester ebéd megadása. A szegedi csizmadiáknál ez a lakoma 100 rénes frt.-tal volt megváltható 1701-ben, a szijgyártó, nyerges és csiszár céhben a köszöntőpohár 8, az ebéd 24 frt.-tal, a kovácsok és bognárok szabályai szerint az új mesternek „meg engedtesse, hogy szokás szerént egy mester ebédet tehetségéhez képest gazdálkodva az egész céhnek adhasson és annál a főbíró urat két tanátsbéli urakkal vendégelhesse.”

A felvételi díj fizetése nem volt egyformán kötelező. A mesternek a fia vagy fél díjat, vagy semmit nem fizetett, aki pedig özvegy mesternét, vagy a mester leányát vette feleségül, szintén alig valamit volt köteles befizetni a céhládába.

A szegedi céhek a remeklő mestereknek a következő munkákat adták ki:

Ötvös (XVI. század első fele): pecsét, drágaköves aranynyűrű és egy közönséges pohár; **kovács** (1724.): egy fél alsó koci saját vasával és egy fiatal ló patkolása; (1819) egy hintó vasalása; **bognár** (1724.): „egy hintó kotsinak négy kerekei és két állásai”; **fazekas** (1770.): 40 iccés edény; **lakatos** (XVIII. század vége): egy angol szobalakat, egy szekrényzár, egy ládazár, (1854.) szobazár, két kulcs. (1863.) reszelővágó; **puskaműves**: dupla flinta, vadász flinta, rövid puska; **bádogos** (1853.): oszlopos kávéfőző gép, modern teúr lámpa, egy tea-üst, oszlopos kávéfőző gép, egy hordó gömbölyű kávéfőző gép, (1871.) egy teafőző; **molnár** (1834.): malomkő faragás, egy száraz malom tetcjének le-rajzolása és kicsiben elkészítése s különböző malomrészek

javítása, (1846.) „egy kis só-daráló malom tökéletes elkészítése”; **ács**: „egy fordulatot épület kis fából leendő elkészítése álló székre farozatra és a fordulat féltetejre”; **kőműves** (1853.): új kémény elkészítése, templom és toronyrajz; **varga** (1733.) „egy hosszú Halász Sarut hasított fejűt, egy pár Czéh-módon való Szipellöst, egy Sarut térdigh valót egyházi Embernek illendőt, és Asszony embernek való egy pár sarut és Czipellöst bőr gombokkal eöszve szerkesztvén jó móddal”; (1820.) „két tehén bőr bocskor, két tehén bőr fekete, az egyik fényes az tehén bőr, két ló bőr veressen egyik fekete, két borjú bőr, az egyik vixre, az másik fiszl'ider;” **csizmadia** (1714.): egy pár papucs kapeástól, (1806.) „fej nélkül varódjon két pár Csizma, az egyik Férfi Csizma, az másik asszony Csizma Piros kordovából”; **szíjgyártó** (1840.): remekrajz, széjjel csatolt hám, széjjel csatolt magyar nyereg rojtjal, összecsatolt, szegen függő hám, lónyereg szerszám rojtosan, két ló szerszámostól kocsihoz; **szabó** (1780.): egy mente, két bélelt nadrág, reverenda, rékli és egy fél pozsonyi váll papirosból; **szűrszabó** (1786.): „egy Gavalléros tzifra kankó, egy hosszú szűr, egy Nadrág”, (1800.) hosszú szűr egész újra szegve, kankó körülszegve; **szücs** (1780.): egy galléros szabású cifra, fehér ködmön, irháján kívül belső varrással, egy ködmön, egy rékli papirosból szabva, egy újjas kesztyű, egy lengyel fekete süveg forma nélkül elkészítve; **takács** (1825.): két rőf hosszú kendő-szövés, (1830.) díszes oltárterítő; **kalapos** (1833.): féder kalap; **köteles** (1743.): különböző hosszúságú, vastagságú, súlyú kötelek; **mészáros** (1719.): becsüljön meg egy ökröt súlya szerint, öt fontot hibázhat, ökröt három ütésre terítsen le, egész biztossággal a szívébe találjon, bevérzés nélkül, mindkét szarvát egy-egy ütésre üsse le és egy csapásra vágja ketté a fejét, úgyszintén a mellét is a közepén, a fejét úgy hasítsa, hogy a velő mindkét oldalon egyformán legyen; **pék** (1731.): próbasütés, stb.)

6.

A céhszabályok.

A cég-szabályok általában azt a célt szolgálták, hogy idegenek lehetőleg ne telepedhessenek meg a városban. Inkább arra törekedtek az iparosok, hogy nemzedékről-nemzedékre folytatódniék az iparuk. Mindent elkövettek, hogy a fiút rávegyék az apa mesterségének folytatására. Ezzel magyarázható, hogy a céhek kötelékébe tartozott iparosok névjegyzékei hosszú évtizedeken át alig változtak, új nevekkel alig-alig gyarapodtak.

7) Peczár: A csongrádmegyei céhek története.

A céhbe felvett új mesternek egyszerre más kötelességei és jogai, egy szóval más élete lett, mint azelőtt. A céhszabályok általában igen szigorúak voltak, mint ahogy a becsületről is egészen más fogalommal bírtak. A céhszabályok célja tulajdonképpen az volt, hogy becsületes életre és kifogástalan munkára kényszerítse a mestereket, miáltal megóvatott nemcsak a céh, hanem magának az iparososztálynak a tisztessége és jó hírneve. A céh tagjai erkölcsileg és a teljesített munkát tekintve, szinte hozzáférhetetlenek voltak, mert amint a legkisebb hibát valaki elkövette, könyörtelenül megbüntették, sőt kizárták a céhből, — földönfutóvá tették.

A céh tagjainak egyforma jogaik voltak. Demokratikus szellemben éltek egymás mellett a gazdagok és szegények, idősek és fiatalok. Kapzsiságnak nyoma sem lehetett, mert munkát vállalni korlátlanul senkinek nem volt szabad, tömeges munkánál a céhmester osztotta szét egyenlően a munkát a tagok között. A nyersanyagokat, szerszámokat a város területén csak a céhmester által szerezhették be, nehogy egyesek mások rovására nagy készletet halmozzanak fel. A tisztességtelen verseny nagy bűn volt. Szigorúan megbüntették azt, aki más vevőjét elcsalta, mestertársa készítményeit leszóltta, de büntetést kapott az is, aki olyan megrendelőtől fogadott el munkát, aki más mesternek még adósa volt. Az adósok neveit a céhgyűléseken felolvasták. Viszont ha a mester tartozott valakinek, a céh kényszerítette, hogy fizesse meg a tartozását. A készítmények árát a céh szabta meg, azokat megszegni tilos volt. Későbbben a közönség zúgolódására a város hatósága állapította meg az iparcikkek árait, beleszámítva természetesen a mesterek tisztességes hasznát. A céh ügyelt arra, hogy a mesterek csak kifogástalan munkát adjanak ki a kezükből. A rossz, kifogásolható munkát fizetség nélkül ki kellett javítani, ha használhatatlan volt, az anyag árát meg kellett téríteni, ráadásul a céh jól meg is büntette a hanyag mestert.

A céh figyelemmel kísérte tagjainak életét és ha szükség volt rá, bele is szólt. A fiatal mesterekre kötelező volt a céhbe való felvétel után, de egy éven belül a nősülés, hogy a „házasságok törése megakadályoztassék”. Aki nem élt tisztességes házasságot, az „nem érdemes, hogy az betsületes Mester Emberek között a Czéh háznál székelt üljön”. Feleségül venni csak jóhírnevű leányt, vagy özvegyet volt szabad, mert „ha valamely tisztátalan személt, avagy Parásznaságban élőt feleségül elvegyen, afféle magok között ne szenvedgyék, sőt mint afféle tisztátalan személt Mesterségétől megh fosztassék, és el tiltassék, ha pedig valamel Mester Legény ördögi mesterség által tudatlanságból valamely személlyel vétkezett volna és az terhében ejtette volna, vagy ha Mester emberek közül Valaki effélében tapasztaltatnék,

nemcsak a Tanácstól, de a Czéhtől is érdeme szerint megbüntettessék Tizenkét forintokra”. Azt a mestert is megbüntették, akinek a felesége élt erkölcstelen életet. Családi veszekedéseket is meghallgatott a céh és ítélte a férfi, vagy az asszony rovására. Súlyos „cégéres” vétek volt a lopás is, amit — az elkövetett bűn nagysága szerint — pénzbüntetéssel, vagy kizárással sújtottak.

A mesterek életében a legszebb és legünnepélyesebb aktus kétségkívül az „arany-remek” elkészítése volt. Önállóságának, illetve a céhbe lépésének 50. évfordulóján csinálta az iparos az arany-remeket, nagy ünnepek között.

7.

A céhek erkölcse.

Becsületesen gondoskodtak a betegről. Segélyezték és ápolták a szegénysorsú beteg mestert és legényt. Ha a mester, mesterné, legény, inas, vagy bárki a mester családjából meghalt, a céhbeliak tartoztak feleségeikkel, legényeikkel, s inasaikkal a halottat kikísérni és „minden meghalt mesterembernek lölkeért tartozott a czéh egy szent misét szolgáltatni”, amelyen a mesterek családjukkal és a legények is kötelesek voltak jelen lenni.

A céh nagy gondot fordított a vallásosság ébrentartására is. Legszigorúbban vették az Úrnapi énekes misén és az utána következő körmeneten való megjelenést. Ezekben a körmeneteken az egész céhnek zászló alatt kellett megjeleneni. Szegeden 1724-ben a következő volt az úrnapi körmenet rendje: „A czéhek előtt egynéhány pár kis deákocskák saját zászlójukkal mentek. Az bötsületes czéhek közül pedig akiknek zászlójuk még nem volt, előre mentek; utánuk zászlós céhek közül: először gombkötők, azután a szabók, noha protestációval, szücsök, csizmadiák és legutóbb a mészárosok. Kik után oskolabéli deákok. Azután tisztelendő pater Franciscanus uraimék, szokásuk szerint keresztel . . .”⁶⁾

Aki a körmenetekről elmaradt, négy font gyertyát, vagy viaszt, vagy 4 frt. 40 kr. büntetést fizetett. Az istentiszteleteken is jelen kellett lenni mindenkinek, még pedig ünneplő ruhában, csendesesen, alázatosan és ájtatosan viselkedve. Vasárnap és ünnepek napján nem volt szabad dolgozni. 1791-ig a más vallásúaknak is részt kellett venni a katolikusok ünnepein, sőt a felekezetieskedés egy időben olyan erős volt, hogy a szegedi csizmadiák (1701), mészárosok (1719), kovácsok, bognárok (1724), pékek (1731), kötélverők (1743),

⁶⁾ Szeged v. tan. j. k. 1724. 45. l.

nem vettek fel mást, mint katolikust a céhükbe. Különösen a zsidóktól idegenkedtek. Szegeden 1848-ban 57 zsidó iparos volt, de egyet sem vettek fel közülük a céhbe. A tanács engedélye alapján egyszer történt meg, 1826-ban, hogy egy zsidó fiút, Deutsch Abrahámost felvették tímár-inasnak.

A céhek idején a „kontár” szó más fogalmat fejezett ki, mint most. Akkor kontár volt minden olyan képzett iparos mester, aki bármi okból nem lehetett tagja a céhnek. Kontár volt a szegény mester, aki nem bírta a céhbe való felvétel díjait megfizetni, sem pedig a lakomák költségeit nem tudta fedezni, tehát saját hibáján kívül nem lehetett céh-tag. Kontárnak számított természetesen az is, akit kizártak a céhből és a céhen kívül folytatta mesterségét. A legtöbb céh megszabta tagjainak számát, többet annál nem vett fel. Következésképpen az önállóságra törekvő legények, ha meg is volt hozzá az anyagi és minden egyéb feltételük, nem lehettek egyebek, mint kontárok, mert a betelt létszámú céh nem fogadta be őket. A szegedi bognárok és kovácok céhe 1724-ben 12—12 tagban állapította meg a két-féle mesterek létszámát.

A céhek a legnagyobb ellenségnek tekintették ezeket a kontárokat, mert éppen olyan jól és megbízhatóan dolgoztak, mint a céhbeliek, de, mert sem a piacon, sem másutt nem árulhattak, sokkal olcsóbban adták portékájukat. Üldözték is őket ott, ahol érték. Nyersanyagot nem volt szabad részükre eladni, csak titokban. Ha munkán kapta a céh a kontárt, joga volt elvenni az anyagokat és a szerszámait, sőt súlyos, 10=15 frt. pénzbírságot is kirótt rájuk.

Kontárok, helyesebben mondva, a céhen kívül rekedt sok ezer magyar iparos állandó üldözése egyik legnagyobb előidézője volt a céhrendszer megbuktatásának. Mert ezt az üldöztetést jogtalanul, igazságtalanul, csupán a céhbe tömörültek hatalmi túltengésének következtében voltak kénytelenek elszenvedni a céhen kívül álló mesterek, akik éppen olyan becsülettel tanulták ki az iparukat, éppen úgy végigvándorolták az országokat, mint szerencsés céhbeliek. Az elavult és az új korszellemnek meg nem felelő rendszernek meg kellett szünnie. 1872-ben törvényhozásilag eltörölték a céheket és helyettük az ipartársulatok alakítását tették kötelezővé. Ugyanakkor az iparos legények is megkezdték a szervezkedésüket, még pedig szakszervezeti alapon.

